

CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU
CENTRE FOR NONVIOLENT ACTION

ured u Beogradu:

Studentski trg 8/5A, 11000 Beograd, Srbija i
Crna Gora

Tel: +381 11 637 661, 637 715

Fax: +381 11 637 603

cna.beograd@nenasilje.org

www.nenasilje.org

ŠESTOMESEČNI IZVEŠTAJ

SEPTEMBAR 2003 - FEBRUAR 2004.

Centar za nenasilnu akciju (CNA) je nevladina i neprofitna organizacija čiji su osnovni ciljevi izgradnja mira, razvoj građanskog društva, regionalna saradnja i promocija kulture nenasilja.

Naša glavna aktivnost je organizovanje i vodjenje treninga (seminara) iz nenasilne razrade konflikata i podrška grupama i pojedincima koji žele da se bave ovom vrstom rada. Kroz treninge iz nenasilne razrade konflikata imamo kao cilj razvoj političke svesti učesnika/ca i širenje vještina nenasilnog ophođenja sa konfliktima. Na treninzima CNA okuplja ljude iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore i Makedonije, time dajući posebnu važnost umrežavanju i komunikaciji među ljudima iz različitih krajeva, podržavajući proces razgradnje predrasuda i izgradnje poverenja.

CNA je počeo sa radom 1997. godine otvaranjem ureda u Sarajevu. Ured u Beogradu je otvoren 2001. godine. CNA je ogranak nemačke organizacije KURVE Wustrow.

Sadržaj

1. GLAVNE AKTIVNOSTI	4
1.1. Regionalni sastanak na temu «Suočavanje s prošlošću» Banja Vrujci, 16-22.12.2003	4
1.2. Osnovni trening iz nenasilne razrade sukoba	7
2. TRIBINE «ČETIRI POGLEDA»	10
Završni izveštaj	10
Poteškoće i pouke	10
MEDIJI	10
LOKALNI PARTNERI	12
LOKALNE VLASTI	14
GOVORNICI NA TRIBINAMA	15
KOORDINACIJA I MULTIPLIKACIJA PROJEKTA	16
Preporuke i ideje za nastavak	17
U vezi s javnim tribinama u BiH	17
Smernice za buduće javne tribine u Bosni i Hercegovini:	18
Generalne preporuke i ideje za nastavak suočavanja s prošlošću	18
Osnovne smernice za suočavanje s prošlošću	19
3. ostale aktivnosti	21
3.1. Promocija edicije knjga "Ljudi u ratu"	21
3.2. Konferencija «Društvo bez vojnika? Militarizam i alternative»	21
3.3. Regionalni seminar «Dokumentacija, istina, odgovornost: Stvaranje uslova za suočavanje sa prošlošću u bivšoj Jugoslaviji»	22
4. PRILOG	24
Stanje se normalizuje?!	24
5. PLAN AKTIVNOSTI	26

Drage prijateljice i prijatelji,

u trenutku kada pripremamo ovaj izveštaj, došlo je do jezive eskalacije nasilja na Kosovu, a potom i u Nišu, Beogradu, Novom Sadu... Zgroženi smo ovim dešavanjima, mada ne bi trebalo da se čudimo, pošto sukobi konstantno tinjaju, a sveprisutan govor mržnje održava i hrani to stanje. Samo je bilo pitanje vremena kada i gde će nasilje ponovo eksplodirati.

Svesni smo koliko je važno raditi na uspostavljanju poverenja među ljudima i razgradnji baštinjenih predrasuda i mržnje, međutim kada dođe do ovakvog stepena nasilja imamo osećaj kao da su nam ruke vezane, jer ga ne možemo trenutno zaustaviti, a boli nas uloga pukih posmatrača dešavanja. Iako dižemo svoj glas protiv nasilja i govora mržnje, na trenutke se osećamo ipak samo kao posmatrači, jer ne možemo ništa više učiniti. Ono što nam vraća nadu, volju i motivaciju da nastavimo dalje, jesu mreže ljudi sa kojima smo radili i saradivali, međusobno poverenje koje smo zajedno izgradili, oni koji ovog trenutka, više nego ikada pružaju podršku jedni drugima, brinući posebno za ljude na Kosovu i održavajući kontakt s njima.

Prilažemo apel koje su inicirale *Žene u crnom* iz Beograda, a koji su pored nas podržale brojne organizacije.

U prilogu, na kraju ovog izveštaja, možete naći i tekst - našu reakciju na tu situaciju koji je objavljen u dnevnom listu «Danas» 24.03.2004.

Dosta nasilja, dosta zločina!

Saopštenje za javnost

Spirala nasilja i zločina u našoj se zemlji, nažalost, nastavlja. Nakon gnusnog talasa ubistava civila i paljenja crkava na Kosovu, usmerenog na definitivno čišćenje ove pokrajine od nealbanskog stanovništva, nasilje se proširilo i na Beograd, Novi Sad i Niš. Nasilni odgovori na albanske zločine na Kosovu dodatno su ponizili građanke i građane Srbije, a državni organi iskazali su jednak stepen nemoći da spreče divljanja kakav su na Kosovu iskazali pripadnici međunarodnih oružanih trupa.

Odgovornost za nasilje ne može se pripisati samo huliganima i ekstremnim navijačima, nego i dominantnom duhu osvete, govoru mržnje koji je opet prisutan u našim medijima, kao i nespremnosti demokratske javnosti da sagleda korene jučerašnjih i današnjih akata nasilja u zločinima koji su počinjeni devedesetih godina prošlog veka. Propovednici mržnje i dalje huškaju na nasilje, uspešno sprečavajući suočavanje s prošlošću, bez čega nema budućnosti ni za koga na ovim prostorima.

Od civilnog društva na Kosovu očekujemo da, konačno, jasno i nedvosmisleno osudi albanske zločine protiv srpskog i drugog nealbanskog civilnog stanovništva na Kosovu. Civilno društvo u Srbiji pozivamo da nam se pridruži u zahtevu da se prekine spirala nasilja i da se netolerantan duh osvete zameni duhom poštovanja ljudskih prava.

Protest protiv najnovijeg talasa nasilja i zločina održaćemo u subotu, 20. marta od 12 do 13 sati na Trgu Republike u Beogradu.

Žene u crnom - Beograd
Beograd, 18.3.2004.

1. GLAVNE AKTIVNOSTI

1.1. Regionalni sastanak na temu «Suočavanje s prošlošću»

BANJA VRUJCI, 16-22.12.2003

U Banji Vrujci, nedaleko od Ljiga u Srbiji, od 16. - 22. decembra 2003. godine, održan je regionalni sastanak umrežavanja pojedinaca/ki koji rade ili namjeravaju raditi na polju suočavanja s prošlošću na prostorima bivše Jugoslavije.

Sastanak je organiziran od strane CNA ureda u Beogradu uz finansijsku podršku Ministarstva za razvoj SR Njemačke (BMZ).

Ideja o ovom sastanku proizašla je kroz rad CNA na ovom polju iz prepoznate potrebe da se opširnije analiziraju mogući pristupi ovoj temi u kontekstu izgradnje mira, te da se razmjene povratne informacije o projektima/programima koji su do sada urađeni i eventualne nove ideje. Jedan od važnijih ciljeva ovog sastanka bio je preispitivanje važnih elemenata koji nedostaju u dosadašnjim pristupima u radu na otvaranju procesa suočavanja s prošlošću i njihova nadogradnja u našim državama te razumijevanje različitih vizija, strategija i potreba unutar rada na ovom polju kako na regionalnom tako i na pojedinačnim lokalnim nivoima.

Jedan od ciljeva nam je bio da poradimo na nekoj vrsti umrežavanja kroz razmjenu iskustava ljudi koji prepoznaju sebe u radu na ovom procesu do sada ali i u budućnosti. Ovim sastankom željeli smo da kroz razgovor i međusobnu refleksiju probamo da lociramo segmente procesa suočavanja s prošlošću u kojima se mi (aktivni/e građani/ke u svojim zajednicama) prepoznavamo kao nosioci ili jedni od nosioca konkretnih aktivnosti koje te segmente pokrivaju, da razmenimo dosadašnja iskustva, poteskoče i uspjehe u čemu smo većim dijelom uspjeli.

Opredelili smo se da se u ovom trenutku prvenstveno fokusiramo na relaciju Srbija-BiH-Hrvatska, prostoru u kome se otvara pogodno tlo za ovakve procese prije svega zbog dovoljne vremenske distance u odnosu na ratna desavanja.

Sastanku su ukupno prisustvovala 23 osobe iz Srbije i Crne gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Broj učesnika/ca se mijenjao tokom sastanka pošto je nekoliko njih došlo kasnije, dok su neki/e zbog obaveza morali/e da odu prije kraja sastanka, ali se grupa ni u jednom trenutku nije smanjivala ispod 20 učesnika/ca.

Sastanku su prisustvovali/e učesnici/e aktivni u organizacijama: Žene u crnom Beograd, Centar za mirovne studije Zagreb, Omladinski centar Postpesimisti Crne gore Podgorica, Dokumentacioni centar "Ratovi 1991 - 1999" Beograd, Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP) Sarajevo, Altruist centar Split, Odbor za građansku inicijativu Niš, Centar za traumu Novi Sad, Centar za dramski odgoj BiH Mostar, Eko centar Latinovac, Centar za mir i ljudska prava Osijek, Quaker Peace and Social Witness Sarajevo, Živeti bez naoružanja Beograd, Društvo za toleranciju Bačka Palanka i Centar za nenasilnu akciju Beograd/Sarajevo.

Sastanku nije prisustvovala niti jedna osoba iz Republike Srpske kao ni iz dela BiH u kom je većinsko hrvatsko stanovništvo što vidimo kao značajnu poteškoću. Ostaje nam otvoreno pitanje na koji način pristupiti saradnji pojedincima i organizacijama sa ovih područja po pitanju suočavanja s prošlošću jer imamo utisak da postoji minimalan broj takvih vrsta inicijativa. U osmišljavanju koncepta sastanka vodili smo se idejom da to bude tematski usmjerena diskusija s

pitanjima koja smo svakako željeli otvoriti uz fokusirano praćenje potreba učesnika/ca i tematizovanje svih pitanja i dilema koje su se u procesu pojavljivale.

Sastanak smo započeli/e analizom samog pojma "suočavanje s prošlošću" uz otvaranje prostora za razgovor o ličnoj motivaciji svih nas za rad na procesu suočavanja s prošlošću u regiji u kojoj živimo i radimo. Smatramo jako važnim pitanje nedostatka jasnog ličnog određenja i transparentnog iznošenja ličnih motivacija kroz javni rad na ovom polju što umnogome doprinosi nastanku nekih od problema s kojima se susrećemo. Neretka je (u nekim slučajevima možda i opravdana) percepcija u "javnosti" da to radimo "po nalogu stranaca a u cilju sticanja lične dobiti" što upravo govori o potrebi za javnim istupom sa svojim pogledima i motivacijom kao i procesom nastanka samih programa i razlozima analiziranja njihove uspešnosti (što se takođe percipira kao pisanje izveštaja za strance a ne kao proces poboljšanja pristupa i metodologije). S druge strane se kroz tematizovanje pitanja motivacije na ovakvom sastanku a samim tim i boljeg međusobnog upoznavanja daje više prostora za međusobno razumevanje različitih pogleda na proces suočavanja s prošlošću ali i otvara više mogućnosti davanja potrebne i tražene podrške kao i prepoznavanja gde se ona netraženo može dati.

Veliki deo sastanka posvetili smo analizi onoga što se radi na suočavanju s prošlošću u našim državama i razgovoru o uspešnosti tih procesa i njihovom jasnom doprinosu procesu suočavanja s prošlošću. Neke od izjava koje su se čule u tom procesu možda daju dobar uvid u okvire razgovora koji se vodio:

U javnosti se govori o pojačanoj viktimizaciji moje grupe, dobivaju se bodovi inzistiranjem na mojim žrtvama. Nema priče o odgovornosti mene kao pojedinca. Koja je svrha i motivacija iza toga i koje vrijednosti kroz to želimo promovirati. Postoje komisije za istinu i pomirenje, ali nema sluha ni za žrtve, ni za ljude politički izmanipulisane. Nije u redu etiketirati ih i ne dati im prostor, to je sadržajno problematično i služi za prikupljanje političkih poena i homogenizaciju moje nacije. Tu smo da branimo sebe, ali se rijetki bave odgovornošću svoje grupe.

Imam kruto razumevanje pojma suočavanje s prošlošću, nije mi to samo pričanje o ratu nego suočavanje sa suprotstavljenom pričom koja nije moja. Sve što pominje rat nije suočavanje s prošlošću. U Srbiji je problem jer nema druge strane priče, ne nedostaje priče o ratu.

Ključ mog nekog osjećaja što se NVO-a tiče je nedostatak strategije u smislu dubljeg promišljanja potreba na terenu i kontekst širih lokalnih i društvenih zajednica. Ne vidim kako se pristupa istočnoj Bosni, ali sve ide paušalno, nedostaje dublje promišljanje o vlastitim potrebama i kako pristupiti. Ima to veze i s nedostatkom motivacije. Negdje je potrebna detraumatisacija i kažnjavanje zločina, a negdje otvaranje s čim se suočavamo. Mi smo se u našem radu sretali sa strahom i negiranjem do onog to treba, to je super. Pitanje mi je šta hoću i za šta imam kapacitet, nositi se sa zločinima ili afirmacija vrijednosti.

Pokušali smo u nastavku da zajednički preispitamo one pojmove i sklopove koje često upotrebljavamo baveći se ovom temom podrazumevajući njih, njihova značenja kao i njihove uticaje na širu društvenu zajednicu. Neki od pojmova o kojima smo razgovarali su: pomirenje, suočavanje, kolektivna odgovornost te pojam istine i njene relativnosti u regionalnom sagledavanju problema nesuočavanja s prošlošću.

Jedna od važnih tema na kojima smo radili a za čiju obradu je bio strukturisan ceo jedan dan bila je «Odnos elemenata koji se u našim društvima prepoznaju kao deo procesa suočavanja s prošlošću s procesom izgradnje trajnog mira u regiji (i šire)». Postavljanje rada na ovom procesu u analitičku ravan izgradnje/neizgradnje pa čak i razgradnje mira i analiza faktora koji na to utiču smatramo jednom od ključnih tačaka za kvalitetno sagledavanje sveobuhvatnosti procesa te samim tim i otvaranje prostora za konstruktivnu kritiku i preispitivanje njihove korisnosti. Sagledavanje suočavanja s prošlošću kao dela izgradnje mira i nepostojanja mogućnosti da se ta dva posmatraju kao nekorelativni elementi otvara mogućnosti jasnijeg prepoznavanja onoga što u proces suočavanja s prošlošću u stvari i ne spada.

Neki od elemenata kojima smo se bavili su: komislija za istinu i pomirenje, povrat imovine, Haški tribunal, trgovina/ekonomija kao prvi korak ka pomirenju i zajedničkom životu, kolektivna odgovornost, uticaj vjerskih institucija na proces suočavanja s prošlošću, velika zainteresovanost donatora za temu suočavanja s prošlošću, afirmacija nacionalnog identiteta, spomenik palim borcima u Republici Srpskoj...

U nastavku sastanka pričalo se o procesima koje želimo potaknuti ili potičemo u radu na suočavanju s prošlošću, zatim o problemima i poteškoćama koje susrećemo u radu na ovom polju kao i saveznicima i protivnicima koje prepoznamo u radu. Jedan segment sastanka bio je predviđen za razgovor o prednostima regionalnog pristupa i rada na ovom polju (s fokusom na region bivše SFRJ). Svakako je jedan od ciljeva ovog "sastanka umrežavanja" i promocija i afirmacija regionalnog pristupa u radu na izgradnji mira zasnovanog na saradnji, umrežavanju, podršci (i kroz kritiku i kroz osnaživanje) i multiplikaciji znanja. Razgovor o umrežavanju, o tome šta od njega konkretno želimo usledio je na kraju ostavljajući iza sebe jak osećaj potrebe za međusobnom podrškom i razmenom informacija i znanja u regionu. Jako nam je drago da je fokus bio izmešten iz uobičajenih umrežavanja kroz tehničke dogovore, potpisivanje ugovora i protokola o saradnji, pravljenja mailing listi koje najčešće i ne zažive, ka osvrtu na potrebe koje imamo za podrškom i načinima na kojim je možemo dobiti ili dati.

Citat jedne od učesnica sastanka:

- Ja sam sad zbunjena i oduševljena. Prvi put me neko pita na kraju, posle 4 dana razgovora o tome šta mi treba u kontekstu umrežavanja. Do sada je to uvek bilo na početku sastanka na kojima je jedini razlog i bio taj da potpišemo protokole o saradnji pa ćemo se onda dogovoriti šta ćemo da radimo. Da zajedno podnesemo projekat itd... i nije uspevalo. Ovde vidim potpuno okrenutu priču i zbog toga sam oduševljena. I mislim da je to pravi način.

Važno nam je što se otvorila priča o davanju međusobnog legitimiteta i podrške u smislu zajedničke reakcije na procese koje prepoznamo kao problem u našim društvima i na koje želimo djelovati. Takođe važnim smatramo i otvaranje i mogućnosti distribucije i razmjene znanja i informacija koje imamo a mogu nam pomoći u radu na istim ili sličnim problemima u regionu.

Isto tako dosta se pričalo o posljedicama nasilja na ovim područjima, ali je nedostajalo strukturiranije priče o samim uzrocima.

Interakcija u grupi je bila jako živa i bilo je prostora da se ljudi međusobno čuju i razmjene i vrlo brzo je postignuta visoka doza transparentnosti i od ljudi koji nisu navikli na ovakav način rada. Bilo je i prostora za međusobnu kritiku i refleksiju.

Dinamika grupe je bila takva da su oni ljudi koji se nisu mnogo čuli u plenumu bili jako aktivni u slobodno vrijeme koje je samoinicijativno uglavnom korišteno za daljnje produbljivanje tema o kojima se diskutiralo toga dana kao i za razgovore o mogućnostima saradnje između samih učesnika/ca.

Metodologija kojom smo obrađivali/e teme sastanka bila je uglavnom bazirana na plenumskim diskusijama i razgovorima u malim grupama. Ostaje nam pitanje kako metodološki oplemeniti sastanke ovog tipa u daljnjem radu prije svega u smislu bolje dinamike i šarolikosti radionica.

Opšti nam je utisak da je odrađen dobar posao i da smo uspjeli pokriti većinu od predviđenih ciljeva sastanka i pokušali razraditi i potaknuti procese promišljanja o mnogih aspektima rada na suočavanju s prošlošću i njegove veze sa izgradnjom trajnog mira na Balkanu. Dosta smo zadovoljni time što smo imali priliku iznijeti i čuti različita viđenja i potrebe vezane za ovu oblast prije svega u smislu osvrtnja na kontekst nenasilja, lične odgovornosti i aktivizma i njihovih veza sa bliskom i daljom prošlošću.

U evaluacionom krugu na kraju sastanka, učesnici/e su odgovarali na pitanje: Što ste dobili, što vam se svidjelo i šta vam je bilo poteškoća na ovom sastanku?

Neki od učesnica/a su odgovorili/e:

Bio ovo seminar, trening ili sastanak, ja sam strašno mnogo naučio. Znači mi u smislu poslovnog da se povežemo. Dobio sam puno više od toga, ja sam se počeo menjati, naučio sam o sredinama o kojima nisam znao. Stvarno sam osetio prijatnu atmosferu, toplu sredinu, s nekima sam se jako zbližio što nisam očekivao. Smanjena je distanca da nema nikakvog straha. Trudimo se da drugi budu sigurni u našem prisustvu.

Drago mi je što sam vidjela drage ljude i otvoreno ušla u sve ovo i toliko smo puno radili što mi pokazuje bit teme. Jako mi je bitno što je tu čitav region, da na ovoj temi radimo svi zajedno, jer smo svi bili upleteni u sve što se događalo. Čula sam mišljanja koja su mi dala uvid u neke druge uglove gledanja na temu, dobro je što smo secirali, razdvajali pa spajali. Imam jako puno posla za kući. Sada sam osnažena, a znam da će me realni život spustiti. Neformalno vrijeme je bilo divno.

Značilo mi je to što sam otišla iz Beograda i što sam dobila prostor da razmislim i da razjasnim ili zamutim neke stvari na kojima radim. Značio mi je osećaj da moji problemi nisu samo moji. Nisam se nigde osećala sigurno da neke teme otvorim koje smo ovde otvorili. Osetila sam ove ljude ovde kao saveznike i partnere u procesu i dobar osećaj. Mislim da je potrebna mreža zasnovana na podršci i saradnji. Hvala svima.

Nemam puno prilike učestvovati u radionicama jer ja to obično vodim i facilitiram. Ovo je bilo opuštajuće da saznam puno više. Najvrijednija su mi nova poznanstva, novi partneri, nova prijateljstva. Svidio mi se proces, neformalni način za otvaranje tema. Plastična facilitacija me iritirala, stani, ne može, nema vremena. Moja je preporuka da bude malo ležernije i opuštenije uz facilitatora koji je nevidljiv i da nemam ograničenja. Inače je sve iznad očekivanja. Nadam se da sam doprinjela radu. Kad sam dolazila ovamo željela sam osvijestiti stranu žrtava i stekla buduća prijateljstva.

Dokumentacija sa sastanka koja sadrži opise radnih blokova po danima, kao i protokole sa sastanka, dostupana je u našim uredima, a uskoro ce biti dostupna i na našim web stranicama www.nenasilje.org

1.2. Osnovni trening iz nenasilne razrade sukoba

Tivat, 19.02 - 01.03.2004.

U Tivtu, u hotelu «Palma» od 19. februara do 1. marta je održan naš sedamnaesti po redu desetodnevni trening iz nenasilne razrade sukoba. Trening je organizovao CNA ured u Beogradu, a pripremili/e i vodili/e su ga Ivana Franović iz CNA Beograd, Nedžad Horozović i Sanja Deanković iz CNA Sarajevo i Predrag Azdejković iz Socijaldemokratske omladine koji je bio učesnik na našem prošlogodišnjem Treningu za trenere/trenerice.

Za učešće na treningu prijavile su se ukupno 174. osobe što nam je jedan od signala o postojanju potrebe za ovakvom vrstom mirovne edukacije na području bivše Jugoslavije, dok u isto vrijeme brine sve manja spremnost donatora da finansijski podrže ovakve aktivnosti.

Pri slanju poziva za apliciranje trudili smo se da oni dopru do što više ljudi koji nisu u «krugovima» nevladinih organizacija, tako da smo ovaj put dobili više nego inače aplikacija od prosvetnih radnika/ca, članova/ica političkih partija i ljudi iz medija. Ovo nas raduje jer ove grupe vidimo kao ljude koji imaju velikog potencijala za uključjenje u procese izgradnje mira u regiji. Takođe nas je obradovao i veći broj ljudi koji su se prijavili iz BiH, Hrvatske i Kosova, kao

i motivacija za učešće na koju smo kod njih naišli dok je situacija sa Makedonijom zabrinjavajuće obrnuta.

Veliki broj pristiglih prijava nam je omogućio da, vodeći se iskazanom motivacijom, formiramo dosta heterogenu grupu. Različitosti u grupi (po dobu, po profesionalnoj orijentaciji, po različitim iskustvima vezanim za ratove...) i njihov uticaj na rad na treningu je nešto što je osobenost ovog treninga. Posebno je bila izražena razlika u godinama i podjela koja je postojala na toj liniji u grupi, koja je ponekad otežavala zajednički rad, ali i bila izazov i vrlo inspirativna za rad na ophođenju s različitostima.

Kao teškoća u radu grupe primjetno je bilo to da su potreba za pokazivanjem suosjećanja za patnju i potreba da se kritikuje opravdavanje nasilja i manipulacija iz uloge žrtve doživljavane kao međusobno isključive.

Trenerski tim je u svom pogledu na trening izrazio zadovoljstvo stvorenim prostorom u grupi, od samog početka treninga, za slobodno iznošenje drugačijeg viđenja. S tim u vezi otvaranje i rad na konfliktima u grupi i spremnosti grupe da preuzme odgovornost za zajednički rad i međusobne odnose, i da se, koliko su to pojedinačno mogli, nose sa poteškoćama i sukobima. To je poticajno djelovalo na grupu u pravcu preispitivanja vlastitog ponašanja.

Utisak nakon treninga je da su nacionalni identitet, odnos prema vlastitom nacionalnom identitetu i odnos prema nacionalnom/nim identitetu/ima drugih nešto na čemu se otvaralo najviše pitanja i različitih stajališta. Također i osvještavanje predrasuda koje su vezane za ove nacionalne identitete kao i nošenje s njima bile su snažan pečat ovog treninga.

Radionice su često trajale dosta duže nego što je bilo planirano, prvenstveno usljed potrebe učesnika/ca da se određena diskusija završi, a razgovori bi se nerijetko nastavljali i u slobodno vreme. Grupa učesnika/ca je bila visoko motivisana za rad, tako da je trenerskom timu bilo pravo zadovoljstvo raditi s ovom grupom. Neuobičajeno je to da nismo primećivali sindrom "NVO turizma" koji je jako čest i za koji stalno tražimo načine kako da ga umanjimo. Većina učesnika/ca je bila veoma zainteresovana za teme radionica i lično su ih se ticale.

Vrlo često se sadržaj radionica oslanjao na iskustvo života u BiH i neke pojave u bosanskohercegovačkom društvu (diskriminacija po nacionalnom principu, podjeljenost škola, (ne)suočavanje sa prošlošću, artikulisanje potrebe o priznavanju vlastite patnje na način koji opravdava nasilje...) ali je rijede dolazilo do prepoznavanja i tematizovanja sličnih pojava/problema u drugim - vlastitim sredinama, uz sve svoje specifičnosti. Manje je bilo razmjene o situacijama u ostalim društvima pa je time manji bio i prostor za uzajamnu podršku i inspiraciju koja proizlazi iz razmjene konkretnih načina djelovanja na te probleme.

Učestalost javljanja povodom poslednjih dešavanja na Kosovu na zajedničku mailing listu formiranu nakon treninga na inicijativu učesnika/ca i sadržaj tih javljanja, posebno pozivi na razmijenu o mogućim akcijama protiv nasilja, govore nam o povećanom nivou senzibilizacije za vlastitu odgovornost u društvu i o osnaženosti učesnika/ca za djelovanje.

Kako je na treningu bilo učesnika/ca iz političkih partija iz različitih država pojavile se su i inicijative o njihovoj međusobnoj konkretnoj saradnji koje su za sada ostale samo na idejama.

Na pitanje: Šta misliš da si dobio/la ovim treningom i kako to možeš iskoristiti? u evaluacionom upitniku neki od učesnika/ca su odgovorili:

- *Odlično iskustvo upoznavanja različitosti. Korisne informacije o radu u timu koje ću sigurno preneti dalje na svoje članove. Priču o konfliktima i njihovom rešavanju ću implementirati u*

svoj rad na listu "Pančevac", kao i u buduće projekte koje planiram za mlade u Vojvodini, i naravno u svakodnevnoj komunikaciji.

- Dobila sam nova saznanja, proširila vidike kad su u pitanju obrađivane teme, na različite načine istovremeno doživljavala isti problem, osobno očvrtnula, upoznala divne ljude... Super, ali jedni drugima uvijek trebamo nastojati dati više. (Irealno djelujem, ponekad, samo ponekad...)

- Razmjenio sam iskustva sa ostalima u grupi i shvatio da postoji puno predrasuda među nama.

- Dobila sam smernice za transformaciju konflikta i njegovo razumevanje. Što se konkretnog znanja tiče, to ću spoznati prvom prilikom kada mi smernice budu od pomoći. Pretpostavljam da će to naročito biti od koristi u mom radu sa raseljenim licima; vrlo uskoro.

- Sigurna sam da ću ova saznanja moći da iskoristim. Radim na direktnom kontaktu sa ljudima, ako svakom prenesem makar djelić onoga što sam ovdje naučila. Moj cilj je rad na podizanju stepena empatije među ljudima koji su na raznim stranama preživjeli slične teškoće.

Dokumentacija sa treninga u kojoj će se nalaziti opisi radionica će biti dostupna na www.nenasilje.org.

2. TRIBINE «ČETIRI POGLEDA»

ZAVRŠNI IZVEŠTAJ

«Javne tribine: Suočavanje s prošlošću»
mart-decembar 2003, BiH, SCG

Izveštaj koji sledi predstavlja internu evaluaciju postignutih rezultata, poteškoća, pouka i preporuka, dobijenih na osnovu serije od 2 javne tribine održane u Bosni i Hercegovini (organizovao ih je ured iz Sarajeva); 3 u Srbiji i 2 u Crnoj Gori (organizovao ured iz Beograda) koje su održane tokom 2003. godine. Aktivnost takođe obuhvata i dvodelni trening za bivše učesnike ratova.

Partneri i podrška

Udruženje boraca rata od 1990 (UBR 90) - Vlasotince
Društvo za nenasilnu akciju (DNA) - Novi Sad
Omladinska organizacija Kvart - Kraljevo
Postpessimisti - Crna Gora

Udruženje boraca rata od 1990 - Srbija
Udruženje boraca rata od 1990 - Crna Gora
Dnevnik DANAS, Beograd
Ministarstvo inostranih poslova Nemačke
Ministarstvo inostranih poslova Švajcarske

POTEŠKOĆE I POUKE

Po odeljcima

MEDIJI

Tribine u Srbiji i Crnoj Gori (SCG)

Medijska praćenost tribina u Vlasotincu, Novom Sadu, Bijelom Polju i Podgorici je bila izuzetno dobra. Izuzetak predstavlja Kraljevo, gde je organizovana samo jedna TV emisija na lokalnoj TV stanici, po ceni koja je previsoka u odnosu na ostale plaćene usluge.

Okolo 25 različitih medijskih kuća izveštavalo je, sa tribina ili u vezi s njima, u Novom Sadu. U Vlasotincu ih je bilo preko 15, a u Crnoj Gori 21.

Vrhunac svih 7 tribina predstavljaju sledeći medijski nastupi:

Emisije sa učesnicima tribina kao gostima u studiju: tv emisija u udarnom terminu na državnoj televiziji FTV u Sarajevu; 3-časovna tv emisija u udarnom terminu na TV Montena u Podgorici,

emitovana 2 puta; TV Jesenjin (Novi Sad), 2 emitovanja; TV emisije na TV 4S i TV Rosulja iz Vlasotinca, obe emitovane više puta na zahtev gledalaca
TV dokumentarci koje su proizveli: TV Elmag (Podgorica), TV Panonia i TV Novi Sad (Novi Sad), TV K9 (Kragujevac)

Serijski članci u raznim novinama sa regionalnom i nacionalnom pokrivenošću (Dnevnik, Danas, itd.)

Serijski radio emisija u svim gradovima izuzev Kraljeva

Novinski dodaci o tribinama u dnevnim listovima Oslobođenje (Sarajevo), Nezavisne novine (Banja Luka), Danas (Beograd/Novi Sad), Pobjeda (Podgorica) i Dan (Podgorica).

Kako je ostvarena ovako velika medijska praćenost?

Kao što smo naučili iz dosadašnjeg iskustva, lokalni partneri su uložili veliki napor da obezbede medijsku pokrivenost, što je podrazumevalo mnogo ličnih poseta i pregovora sa predstavnicima medija. Lokalni partneri u Crnoj Gori su razvili uspešnu strategiju u okviru koje su tražili od urednika da odrede novinare koji će biti odgovorni za praćenje događaja. Takođe, održali su radionice sa novinarima, uoči održavanja tribina kao i posle njih, s ciljem podizanja svesti o važnosti teme suočavanja s prošlošću.

Primetno je da su, sem u jednom slučaju, svi članci i prenosi događaja, prezentovali rad u vrlo afirmativnom tonu.

Takođe, zabeležena je visoka posećenost tribina (osim u Kraljevu, gde je bilo samo 40 ljudi), ponekad i velike gužve i desetine prisutnih koji su stajali u sali (kao u Novom Sadu). Prosečno je prisustvovalo po 100 posetilaca, što je u većini slučajeva bilo blizu maksimalnom kapacitetu sala.

Tribine u Bosni i Hercegovini (BiH)

Sada, pošto smo organizovali prve tribine u Bosni i Hercegovini, posebno smo zadovoljni ogromnim interesovanjem koje su mediji pokazali za aktivnost ove vrste. Svaka tribina je bila veoma dobro medijski praćena, i to i od strane lokalnih i federalnih medija koji imaju veće tiraže i visoku gledanost, i u skladu s tim veći uticaj na javno mnjenje.

Nakon svake tribine, emitovane su TV emisije (na Federalnoj TV iz Sarajeva i na Alternativnoj TV iz Banja Luke) na istu temu, u kojima su gostovali učesnici tribina što je, po našem mišljenju, posebno veliki uspeh. Obe TV emisije su emitovane u najgledanijim terminima i publika ih je veoma dobro primila (to je posebno slučaj sa «Dilemama» na Federalnoj TV).

Bili smo takođe veoma zadovoljni saradnjom sa «Nezavisnim novinama» iz Banja Luke, koje su nam pružile veliku podršku.

Pomalo nas je iznenadilo koliko potencijala u medijima u Bosni i Hercegovini postoji za priču o miru kao i za promociju različitih pristupa i aktivnosti u izgradnji mira. Mediji su veoma zainteresovani, naročito što se tiče rada sa bivšim borbicima, što nam nagoveštava gde da tražimo saveznike, i to uoči predstojeće serije javnih tribina u Bosni i Hercegovini, koju planiramo da održimo krajem 2004. godine.

Poteškoće u vezi s medijima:

- Zahtev za plaćanje praćenja pres konferencijee u Zenici, što je po nama sporno i vrlo neprofesionalno
- Velika nepreciznost u navođenju činjenica iz biografija učesnika tribina, posebno što se tiče njihovih zanimanja i naziva organizacija iz kojih dolaze (na primer: nakon tribine u Zenici, «Dnevni avaz» je pogrešno naveo najveći deo ličnih podataka učesnika).

- Pristup odgovornih ljudi iz dnevnika «Oslobođenje» koji su bili zainteresovani isključivo za finansijski aspekt našeg dogovora, dok takvu agilnost nisu pokazali što se tiče ispunjavanja svojih obaveza.
- Specifična poteškoća primećena je jedino u slučaju štampanja novinskog dodatka u SCG gde smo bili suočeni sa nerazumno visokim finansijskim zahtevima od strane više novina i listova. Ovo je ipak prevaziđeno ostvarivanjem saradnje sa dnevnikom «Danas», gde smo naišli na sasvim otvorena vrata i potpunu podršku našoj ideji.
- U više navrata, mediji su temu tretirali na senzacionalistički način, ali ipak ne i u negativnom svetlu.

Pouke

- Ozbiljno razmotriti mogućnost da nam neki mediji (prvenstveno elektronski) budu lokalni partneri za neke od budućih javnih tribina.
- Nedostatak senzibilizacije za pitanja izgradnje trajnog mira. Potrebno je više rada na mirovnoj edukaciji novinara/ki / reportera/ki, posebno u kontekstu suočavanja s prošlošću. Po našem mišljenju, paradoks je da u ovom trenutku u Bosni i Hercegovini postoji dosta interesovanja, ali istovremeno nedovoljno senzibiliranosti u pristupu ovoj temi. Zato je uporedo sa edukacijom, neophodno jačati svest da, što se tiče mirovnog rada, mediji mogu i treba da budu oni koji iniciraju i kreiraju, umesto da samo posmatraju i beleže postojeće aktivnosti.
- Organizovati javne prezentacije projekta i aktivnosti planiranih za 2004. godinu, i pozvati predstavnike izvesnih medija, s ciljem uspostavljanja stalne saradnje s njima, pre, tokom i posle samih tribina.

LOKALNI PARTNERI

U Srbiji i Crnoj Gori

Preduzeti koraci da se osigura visoka motivacija lokalnih partnera, obuhvatali su:

- Pripremne sastanke na kojima se razgovaralo o ciljevima, očekivanjima i pojedinačnoj odgovornosti.
- Bliske kontakte sa partnerima u toku perioda implemetacije projekta
- Većina lokalnih partnera bila je regrutovana iz trenerske mreže CNA

Tako su poteškoće, zabeležene tokom 2002. godine i delom u pilot fazi u BiH, u 2003. godini, bile izuzetak. Tokom poslednjih 5 tribina u SCG, postoji nezadovoljstvo samo što se tiče angažmana lokalnog partnera iz Kraljeva.

Podrška projektu u Srbiji i Crnoj Gori je obezbeđena preko nacionalne kišobran organizacije boraca rata (UBR 90), što je postignuto kroz više sastanaka i kontakata u mesecima pre samih tribina.

U BiH

Lokalni partneri CNA, za ovu mini seriju javnih tribina koje su održane u Bosni i Hercegovini, su bili: NGO Sezam iz Zenice i Centar za Informativnu dekontaminaciju mladih iz Banja Luke. Pošto je pronalažanje partnerskih organizacija i započinjanje saradnje sa njima jedna od ključnih

tačaka čitavog projekta, bilo nam je posebno važno da tome posvetimo dovoljno vremena i pažnje. Navodimo najvažnije kriterijume za izbor partnerskih organizacija:

- Spremnost i jasno izražena motivacija da se radi na polju suočavanja sa prošlošću, tj. da se započne proces implementacije javnih tribina sa bivšim ratnicima
- Legitimitet partnerskih organizacija u njihovim lokalnim zajednicama
- Kapaciteti za organizaciju i logističku podršku održavanju javnih tribina
- Osećanje da postoji međusobno razumevanje što se tiče ciljeva projekta, kao i vrednosti koje projektom želimo da promoviramo.

Takođe nam je bilo veoma važno da za partnere imamamo organizacije iz oba entiteta Bosne i Hercegovine.

Imajući u vidu iskustva do kojih smo došli tokom organizacije pilot serije javnih tribina u Srbiji, tokom 2002. godine, kada smo se suočili sa relativno malim interesovanjem partnerskih organizacija za ciljeve i suštinu projekta na kojem su sa nama radili, pokušali smo da pojačamo njihov osećaj uključenosti u projekat, u suštinskom smislu. Želeli smo da izbegnemo situaciju u kojoj bi lokalni partneri bili zaduženi samo za tehnički aspekt aktivnosti.

Zajednički sastanak CNA tima i oba lokalna partnera pružio je šansu da se raspravlja o ideji i svrsi projekta, kao i da se razrade detalji dogovora što se tiče raspodele odgovornosti. Lokalni partneri dobili su prostor za intenzivnije kreativno učešće u pripremi javnih tribina (npr. zajednički smo dizajnirali plakate i letke za javne tribine). U toj fazi imali smo najviše poteškoća u komunikaciji s lokalnim partnerima, pošto se nismo složili oko toga kako je trebalo da izgledaju poster, i koju poruku je trebalo da prenesu. Situacija je dodatno zakomplikovana usled nedostatka vremena za konstruktivnu diskusiju i sporazumevanje tokom procesa priprema tribina (posebno u slučaju tribine u Zenici).

Sada, sa ove vremenske distance, delimično smo zadovoljni našom saradnjom sa lokalnim partnerima.

Glavne poteškoće sa partnerima

- U BiH je bilo teško naći ijednu lokalnu organizaciju za partnera, zbog percipiranog rizika koji takva organizacija nosi. Mnogi potencijalni partneri su se plašili mogućih poteškoća koje bi mogle iskrnuti i zato su preporučivali druge organizacije, i tako u nedogled. Oni koji su se usudili da se priključe procesu, dakle, zaslužuju veliko priznanje za svoju hrabrost.
- Nedostatak konsenzusa u samoj partnerskoj organizaciji, što se tiče spremnosti da se radi na suočavanju s prošlošću (u slučaju SEZAM-a). To je razlog što su tri osobe, zadužene za organizaciju javnih tribina u Zenici, bile pod izuzetno velikim pritiskom i sa zaista minimumom podrške od ljudi iz lokalne zajednice, mada je njihova lična motivacija bila izuzetno snažna.
- Ključno neslaganje što se tiče pristupa i vrednosti koje smatramo važnim promovirati (slučaj Centra za informativnu dekontaminaciju mladih). Kao posledica ovog problema proizašle su neke konkretne poteškoće, kakva je na primer, neuvažavanje mišljenja članova CNA tima u vezi izgleda plakata i flajera koji su najavljivali javnu tribinu (predlog partnera: slika ratnika sa golubom u ruci).
- Nedostatak prostora za davanje povratnih informacija usled ogromnog pritiska i visokog nivoa stresa kome su bili izloženi lokalni partneri.
- Još jedna poteškoća koju su izrazili lokalni partneri iz Zenice, ticala se činjenice da nisu bili uključeni u deo projekta vezan za selekciju učesnika i rad sa njima pre javne tribine.

S druge strane, glavni izvor zadovoljstva za nas je interes koji su obe partnerske organizacije pokazale za dalji rad na suočavanju s prošlošću, a NVO SEZAM iz Zenice doživljavamo kao svog

saveznika što se tiče budućih aktivnosti koje planiramo da sprovedemo, u ovoj oblasti. To je još važnije s obzirom na kompletnu sliku NVO sektora u Bosni i Hercegovini koja odaje utisak nesprenosti i nezainteresovanosti za konkretniji rad u ovoj oblasti.

Pouke

- Motivacija lokalnih partnera proporcionalna je ostvarenim rezultatima.
- Ako prihvatimo koncept koji predviđa veće uključivanje partnerskih organizacija u projekat na nivou ideja, onda je opšti utisak da je potrebno posvetiti mnogo više vremena raspravi o ključnim aspektima ovakvog načina rada, i jasnije definisati mehanizme za kojima možemo posegnuti ako se, dve nedelje pre tribine, nađemo u situaciji da je čitav proces blokiran.
- Razmisliti o novim modelima podrške lokalnim partnerima, posebno u visoko stresnim situacijama.
- Dodatno ohrabriti postojeće kapacitete u Bosni i Hercegovini za rad na suočavanju s prošlošću (pod ovim prvenstveno mislimo na ljude koji su prošli neke od naših obrazovnih programa, bilo da rade u nevladinim organizacijama ili u drugim organizacijama i institucijama). Organizovati zajednički sastanak svih osoba koje prepoznajemo kao potencijalne partnere i predstaviti buduće korake koje ćemo činiti u ovom segmentu izgradnje mira.
- Pravovremene pripremne radionice/sastanci sa svim lokalnim partnerima i nekim bivšim učesnicima ratova pokazali su se ključnim (u slučaju tribina u SCG) što se tiče ohrabrenja i motivacije za čitav proces. Ovaj sastanak obuhvatio je podelu odgovornosti i ubrzao je trenutnu komunikaciju o pitanjima koja je bilo potrebno razrešiti brzo i u hodu. Dakle, skoro da i nije bilo poteškoća osim u Kraljevu, gde je izgleda, nedostajalo motivacije.

LOKALNE VLASTI

Lokalne vlasti su pružile podršku za svih 5 tribina u Srbiji i Crnoj Gori, i ona je obuhvatila ustupanje opštinskih prostorija za održavanje tribina bez nadoknade, a u nekim slučajevima i prisustvo lokalnih predstavnika vlasti. U Vlasotincu i Bijelom Polju je ova podrška bila izuzetno vidljiva i značajna, za šta su opet zaslužni lokalni partneri.

Podrška lokalnih vlasti Zenice i Banja Luke bila je deklarativna i simbolična. Posle nekoliko sastanaka koje su naši lokalni partneri imali sa gradskim strukturama Zenice i Banja Luke, oni su dali podršku organizovanju javnih tribina. U Banja Luci nam je, naravno uz određenu nadoknadu, ustupljena jedna od sala zgrade Banskih dvora (u kojoj se nalazi i sedište lokalne vlasti i Vlade Republike Srpske). Održavanje takve tribine na tom mestu za nas je imalo simboličan značaj, ali nam je istovremeno nedostajalo prisustvo nekoga od predstavnika vlasti na samoj tribini.

Pitanje podrške lokalnih vlasti i njihove saradnje sa nama je ukazalo na još jednu karakteristiku konteksta Bosne i Hercegovine, a to je "delikatnost" ovakvih aktivnosti s tačke gledišta onih koji su na vlasti. Ova "delikatnost" prevazilazi čisti političke ili partijske interese i ima više veze sa strahom vlasti od zadiranja u neka opšta mesta svakodnevnog života u Bosni i Hercegovini (kao na primer: "Bošnjaci su bili jedine žrtve agresije"; "odbrambeni rat u Republici Srpskoj" i nedovođenje u pitanje temelja na kojima je uopšte nastala Republika Srpska).

Pouke

- Mnogo više sveobuhvatnih i pravovremenih diskusija sa predstavnicima lokalnih vlasti, uz prezentaciju onoga što je do sada postignuto javnim tribinama u Bosni i Hercegovini. Ovo može

suziti prostor za različite neutemeljene interpretacije i špekulacije o tome šta tribine zaista predstavljaju ili o tome šta one neizbežno donose.

- Za male zajednice, opravdana je pouka uključivanja predstavnika udruženja boraca rata u razgovore sa vlastima, u slučajevima u kojima je podrška udruženja prethodno dobijena (slučaj Vlasotinca).

GOVORNICI NA TRIBINAMA

U Srbiji i Crnoj Gori

Pre samih tribina, održana su dva treninga sa potencijalnim učesnicima, što se pokazalo kao izvanredan način da se oni pripreme, ali je time takođe omogućen bolji način izbora učesnika. Evaluacija koju je obavio Berghof Center je potvrdila važnost treninga što se tiče podizanja motivacije, osveščivanja i izgradnje poverenja među budućim učesnicima tribina.

Time je omogućen proces i komunikacija između učesnika i organizatora koja je obuhvatala evaluacije i sastanke sa pružanjem povratnih informacija, što je uticalo na kvalitet poslanih poruka. Pređašnja poteškoća kada su, kao odgovor na pitanje "Kako ka trajnom miru?", slate neodređene ili u nekim slučajevima kontradiktorne poruke, je svedena na minimum tokom poslednje serije tribina u SCG. Govornici su ohrabivali jedni druge i inicirali uzajamni proces koji je rezultirao vrlo hrabrim i direktnim nastupima koji su za gledaoce i slušaoce mogli biti izuzetno motivirajući što se tiče iniciranja procesa preispitivanja odgovornosti za nasilje u prošlosti. Odgovor publike bio je veoma pozitivan i ohrabrujući. Više informacija o ovome moguće je pronaći u novinskim dodacima (prevedeni su i na engleski jezik).

Dok se kod govornika može primetiti različit stav po pitanju jasnog odnosa prema izgradnji mira, opšti je utisak da je od strane bivših učesnika ratova poslata veoma jaka mirovna poruka, koja je percipirana kao iskren napor za preispitivanje i njihovih ličnih i društvene odgovornosti za protekle ratove i nasilje, kao i za aktuelne probleme diskriminacije.

U BiH

Pet bivših učesnika ratova iz Bosne i Hercegovine, koji su se borili na različitim stranama, učestvovalo je na dve javne tribine. Ono što mi smatramo uspehom je pozitivna reakcija javnosti na činjenicu da je dat prostor ljudima koji su direktno učestvovali u ratu, da govore o svojim iskustvima i pogledima na budućnost.

S druge strane, veliki je hendikep bila činjenica da nismo mogli da u praksi primenimo jednu od prošlogodišnjih pouka koja se odnosila na potrebu da svi učesnici zajedno prođu trening da bi razvili senzibiliranost za neke bitne aspekte izgradnje mira i da bi se bolje međusobno upoznali.

Razlog za ovu situaciju je kašnjenje odgovora od donatora koji su finansijski podržali treninge sa bivšim vojnicima.

Nedostatak treninga je unekoliko kompenzovan zajedničkim sastancima učesnika i organizatora (jedan od njih održan je nekoliko nedelja pre javnih tribina dok su se druga dva desila nešto pre implementacije samih tribina). Sastanci su pružili dovoljno vremena za međusobno upoznavanje učesnika kao i za izgradnju sigurnog prostora i podrške unutar grupe. Raspravljalo se i o nekim "teškim" pitanjima za koja smo pretpostavili da mogu biti postavljena od strane publike. To je omogućilo da učesnici budu otvoreniji jedan prema drugome i prevaziđu neke postojeće strahove.

Ozbiljne poteškoće u vezi tribina u BiH

- Nefokusirane i ne-transparentne diskusije nekih učesnika (posebno na temu pogleda u budućnost i načina ostvarivanja trajnog mira).
- Problematične izjave u toku tribina koje su u sebi nosile mnogo neosveštenih nasilnih poruka.
- Povremeno neozbiljno ponašanje dvoje učesnika tokom tribine u Zenici (pušenje za vreme tribine, neumesne šale, isl.)
- Nepridržavanje dogovora od strane učesnika iz Republike Srpske (što smatramo da je rezultat nedostatka njegove istinske motivacije da učestvuje u projektu)

Pouke

Jedna od najvažnijih stvari koja treba da postoji pre održavanja tribina je posvećenost i uzajamni dobar osećaj sa učesnicima, a najbolji način da se to postigne je održavanje treninga pre nego što serija javnih tribina počne. Ne praviti više kompromise ove vrste.

Poseban segment pripremnih aktivnosti je vezan za kontakte i sastanke s različitim udruženjima boraca iz Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Saradnja sa ovim organizacijama je u samom fokusu projekta, pa je to bio pravac koji smo sledili trudeći se da uspostavimo kontakte. Otvorena podrška koja je uključivala navođenje imena određene organizacije na plakatima ili pozivnicama za tribine, je nažalost ostala. Rezultat sastanka bila je uglavnom generalna podrška projektu, ali nije bilo šanse da se udruženje boraca navede kao suorganizator projekta. Iako su dva učesnika tribina takođe i članovi udruženja, tribine smo morali organizovati bez ikakve "vidljive" podrške već navedenih organizacija. Naše je mišljenje da su razlozi za takav stav ljudi iz organizacija koje smo kontaktirali: izuzetno teška ekonomska situacija u kojoj se nalazi populacija bivših boraca i njihova fokusiranost na mogućnosti dobijanja materijalne podrške, tj. nedostatak motivacije da se otvorenije uključe u neke društvene procese; slika koja vlada o NVO kao profilerskim organizacijama, bez uporišta u građanstvu, uzajamna trvenja i suprotstavljene političke pozicije različitih boračkih udruženja koje otežavaju pružanje transparentne podrške mirovnim aktivnostima.

KOORDINACIJA I MULTIPLIKACIJA PROJEKTA

U SCG

Uprkos često veoma grozničavom programu rada na organizovanju tribina, svesni različitih zadataka koje je trebalo uskladiti, organizacioni tim je s uspehom i bez većih poteškoća uradio predviđeno, što je bilo moguće zahvaljujući ogromnom angažovanju lokalnih partnera.

Što se tiče multiplikacije, očigledno je da su lokalni partneri koji su poneli veliki teret rada, takođe bili i deo procesa multiplikacije. Neki od njih su već uključeni u druge aktivnosti u vezi s suočavanjem s prošlošću (npr. prikupljanje usmene istorije ratova).

Organizacije boraca su u medijima bile predstavljene kao partneri u projektu, što otvara vrata za budući rad u ovoj oblasti, ali nikako ne garantuje da će one same biti inicijatori ovakvih akcija.

Efekat multiplikacije se može očekivati od novinara koji su se, tokom izveštavanja sa tribina i pratećih događaja, zainteresovali za temu. Neki novinari sa kojima smo saradivali su i sami bili u

ratu i zatim iskazali motivaciju da rade na ovom pitanju, razvivši pri tome konstruktivan pristup ovako delikatnoj temi.

CNA i naši lokalni partneri dobili su podršku za ovu akciju, a ona je iskazana na različite načine, i to od različitih pojedinaca i grupa. To ukazuje da je akcija percipirana kao odgovarajući način za bavljenje ovom temom. Moguće je da će doći i do efekta inicijacije drugih akcija, ali se na osnovu sadašnjeg iskustva, takav zaključak ne može izvesti.

U BiH

Imajući u vidu da su dve javne tribine održane u martu 2003. godine, prvi konkretni koraci u suočavanju s prošlošću, koje je CNA načinio u Bosni i Hercegovini, kao i prvo obuhvatnije javno predstavljanje naše organizacije, sasvim smo zadovoljni efektom inicijacije, tj. multiplikacije.

Pošto su javne tribine završene, uspostavili smo kontakte sa nekoliko bivših boraca (iz Zenice, Sarajeva, Nevesinja) koji su bili zainteresovani i motivirani da učestvuju u budućim aktivnostima koje će CNA organizovati, ali i da steknu i izgrade sopstvene kapacitete za samostalno organizovanje aktivnosti. Važno je napomenuti da je jedan od učesnika tribina takođe i učesnik ovogodišnjeg programa Treninga za trenere i ima veliku želju da nastavi samostalan rad na izgradnji mira u saradnji i uz podršku CNA.

Kontakti sa izveštačima raznih «globalnih» medija (FTV; TV OBN; BH radio) ukazuju da u medijima postoji prilično mnogo spremnosti da budu naši ključni saveznici u radu na izgradnji mira, i da preduzmu izvesne korake u pravcu svoje aktivnije uloge u tom procesu.

Spremnost organizacija i pojedinaca sa kojima smo saradivali na ovim javnim tribinama, da nastave sa radom na suočavanju s prošlošću, i da taj problem zadrže u fokusu svog rada, ukazuje nam na postignutost cilja motivisanja ljudi za rad na ovoj temi.

Sve u svemu, zadovoljni smo efektima postignutim "talasanjem" u Bosni i Hercegovini, jer imamo utisak da se mnoge stvari kreću, i da je značajno proširen prostor za dalji rad na ovom polju u Bosni i Hercegovini, sada pošto su učinjeni prvi koraci. Važno nam je da primetimo i prepoznamo kod građana potrebu da se ove teme tretiraju na ozbiljan način, ali izvan akademskih i krugova političara. Imamo utisak da je prilično veliki broj ljudi zainteresovan da ispriča svoju priču i iskoristi prostor koji ove tribine nude.

PREPORUKE I IDEJE ZA NASTAVAK

U VEZI S JAVNIM TRIBINAMA U BIH

Prva ovogodišnja iskustva izvučena sa javnih tribina održanih u Bosni i Hercegovini, jasno ukazuju na nekoliko važnih tačaka koje možemo smatrati smernicama za nastavak projekta u BiH.

Trenutna društveno-politička situacija u Bosni i Hercegovini ostavlja mnogo više prostora za aktivnosti ove vrste, nego što je to moglo izgledati pre same implementacije ovakvih ideja. Trebalo bi imati na umu i uračunati sve potencijalne rizike i opasnosti i biti senzibiliziran za specifičnosti lokalne sredine u koju implementacijom tribina "ulazimo". Takođe bi trebalo imati na umu da je moguće pronaći one koji bi podržali ovakvu ideju na različitim nivoima. Dakle, sasvim je realno zaključiti da prostor koji je stvoren za buduće aktivnosti ove vrste treba iskoristiti. Posebno je važno to što nas do sada ostvarene aktivnosti na polju suočavanja sa

prošlošću i činjenica da je naša organizacija prepoznata u lokalnoj zajednici, kao jedan od nosilaca procesa, obavezuju da nastavimo s aktivnim pristupom i zadržimo inicijativu u ovoj oblasti, i iskreno se nadamo da u tome nećemo ostati sami. Zato ulogu CNA u budućnosti vidimo kao inicijatora, ali i saradnika na novim, svežim idejama drugih organizacija i pojedinaca.

Pošto smo organizovali 11 javnih tribina sa bivšim borcima (7 u Srbiji, 2 u BiH i 2 u Crnoj Gori) CNA planira da organizuje još jednu seriju javnih tribina u Bosni i Hercegovini, pred kraj 2004. godine. Kada se uzmu u obzir sve već navedene pouke, neophodno je naglasiti da je potrebno više vremena za pripremu predstojećih tribina, da bi se ostvarila još tešnja i obuhvatnija saradnja sa različitim institucijama i organizacijama u kojima prepoznavamo potencijal za konstruktivno bavljenje izgradnjom mira, zasnovano na principima nenasilja.

SMERNICE ZA BUDUĆE JAVNE TRIBINE U BOSNI I HERCEGOVINI:

- Naredne tribine bi trebalo da imaju regionalni karakter, tj. grupa učesnika bi trebalo da obuhvati i bivše učesnike ratova iz Srbije i Hrvatske. Nezavisno od naše kontinuirane podrške regionalnom pristupu, u ovom konkretnom kontekstu, to je bitno jer želimo da pomerimo fokus diskusije, od isključivo "bosanske priče", dajući time doprinos boljem razumevanju procesa u regionu i njihove međuzavisnosti.
- Pokušati da se, što je moguće više, u proces pripreme, implementacije i evaluacije tribina uključe ljudi koji su prošli naše treninge (posebno Trening za trenere). Zato postoji ideja da ih okupimo i pozovemo da zajedno sa nama započnu proces organizovanja sledeće serije javnih tribina u Bosni i Hercegovini.

GENERALNE PREPORUKE I IDEJE ZA NASTAVAK SUOČAVANJA S PROŠLOŠĆU

CNA planira da seriju javnih tribina završi serijom od 3 tribine koje će biti održane u BiH. U Hrvatskoj postoji grupa koju predvodi jedan od učesnika koji su često gostovali na našim tribinama, koja je povezana s Centrom za mirovne studije iz Zagreba, i koja ima ozbiljnu nameru da tamo organizuje tribine. Iako je to već bilo u planu za 2003. godinu, izgleda da se aktivnost bliži ostvarenju i da se može očekivati u 2004. godini. CNA će podržati ovu grupu sa svim svojim raspoloživim resursima, uključujući naše kontakte, iskustva itd.

CNA ne planira da u budućnosti ponovi seriju javnih tribina sa bivšim borcima, ali je posvećen podršci rastućoj mreži ljudi koji su motivisani da u svojim zajednicama rade na ovom polju. Zaključujemo da je ostvareno dovoljno inicijative, što je otvorilo prostor za dalji rad u ovoj oblasti. Na bazi toga, kroz naše kontakte i organizaciju regionalnih sastanaka umrežavanja, uspostavljeno je više različitih oblika saradnje na nivou regiona. Jedan od takvih primera je i rad Dokumentacionog centra ratovi 1991-1999 (Beograd), koji saraduje sa nekoliko bivših polaznika CNA programa Treninga za trenere, u sakupljanju usmenih svedočanstava o ratu, koje Dokumentacioni centar zatim objavljuje (2 izdanja su već izašla).

CNA će raditi na produkciji dokumentarnog filma o bivšim učesnicima ratova iz regiona, angažovanih na izgradnji mira, što će biti test za ostvarenje brojnih ideja koje su u vezi s produkcijom medijskog materijala (posebno za TV), na temu suočavanja s prošlošću kao i izgradnje mira uopšte. Mnoge ideje vezane su za podizanje svesti o potrebi prevazilaženja predrasuda i ponovnog uspostavljanja komunikacije preko granica etničkih zajednica.

Ova potreba javila se iz nezadovoljstva nivoom novinarskih kapaciteta, uočenih tokom brojnih kontakata koje smo sa njima imali, da temi pristupe na sopstvenu inicijativu, i sa neophodnim stepenom senzibilisanosti za suočavanje s prošlošću.

Pored uključivanja bivših boraca u tribine, koje treba da se održe, i u produkciju dokumentaraca, u kontaktima sa njima, tragaćemo za oblicima dalje podrške inicijativama koje budu imali, s ciljem da podržimo trajnu orijentaciju organizacija bivših boraca ka izgradnji mira, ili bar pojedine aktiviste u tim organizacijama. CNA je npr. bio zamoljen da pomogne uspostavljanje kontakata između srpskih i hrvatskih udruženja ratnih veterana, na inicijativu takvog udruženja iz Srbije, koje je ove godine podržalo javne tribine. Nejasno je kakav je cilj ovog sastanka, ali je to ideja koju vredi makar ozbiljno razmotriti.

CNA će razmotriti mogućnosti da se angažuje u pridobijanju dodatnog publiciteta za usmenu istoriju, uključujući u to i druge ljude koji su širom regiona bili pogođeni ratom, a ne samo borce. Kakve će oblike ovo imati, ostaje još da se vidi.

Mora se primetiti da uslovi nisu isti što se tiče svih prethodnih ratova. Na primer, na Kosovu sukob sa nasiljem u osnovi još traje s niskim intenzitetom, što ostavlja malo prostora za glasne javne akcije, ali zahteva "rad u tišini" na izgradnji kapaciteta, komunikacije i poverenja. Jedan od primera takvog procesa je i program Treninga za trenere, koji je u toku, i koji pohađa 5 ljudi albanskog porekla sa Kosova, iz Makedonije i iz Crne Gore. To su pojedinci sa kojima je moguće graditi saradnju u budućnosti.

OSNOVNE SMERNICE ZA SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU

Bilo bi preterano tvrditi da se javno mnjenje promenilo ili da se to može postići radom jedne organizacije. Ipak, da bi se dao merljiv doprinos, ključno je da akteri angažovani u radu na suočavanju s prošlošću, budu percipirani kao legitimni, transparentni i nediskreditovani.

- **Legitimnost** se s jedne strane postiže prepoznavanjem aktera procesa od strane javnosti kao bitnih, njihovom javnom vidljivošću. Pored toga, nepristrasan pristup je od esencijalnog značaja i on zahteva uključivanje ljudi sa različitih strana u konfliktu. Ove percepcije su izgrađene kroz uspehe ili neuspehe u izgradnji partnerstva sa akterima izvan uobičajene NVO scene koja je najšire percipirana kao društveni parazit ili kao da njome upravljaju stranci.

- **Transparentnost** u pogledu sopstvenog programa i motivacije je bitna. Ovakav pristup je ključna stvar za izgradnju partnerstva koje se ne bazira na principu podređenosti, već se na minimumu prepoznatih vrednosti, i fokusirano je na prepoznavanje zajednički iskristalisanih interesa. Razlike ne bi trebalo da predstavljaju prepreku, niti da se izbegavaju, već da budu predmet diskusije i povratnih informacija, bez donošenja sudova. Transparentnost se takođe odnosi i na izradu organizacionih planova, koji su javnosti lako dostupni kao i podsticanje razmene i saradnje između različitih organizacija.

- **Kredibilitet** kod javnog mnjenja se teško stiče, a lako gubi. Čini se da je najbitnije delovati u skladu sa vrednostima za koje se zalažemo. Svi koji deluju na polju suočavanja s prošlošću će, pre ili kasnije, postati meta napada koji teže da unište njihov kredibilitet. CNA je jednom bio napadnut u novinama, od strane jednog člana drugog udruženja boraca rata koje postoji na nivou Srbije, a zatim i od strane jednog pojedinca koji nam je bio partner, s ciljem da lažnim argumentima, uništi naš kredibilitet. Na sreću, novine su objavile naš demanti, koji nije težio diskreditovanju ličnosti koja nas je napala, već razjašnjenju navodnih nejasnoća.

CNA veruje, da je do sada uspevao, uprkos ili možda baš zbog javnog angažmana u raznim zemljama/regionima bivše Jugoslavije, da postigne i zadrži legitimnost, transparentnost i

kredibilitet. Javna priroda aktivnosti koje sprovodimo čini nas izloženim i time vidljivim u javnosti, što je pozicija različita od one koju smo imali baveći se "nevidljivim" međuregionalnim obrazovnim radom. Istovremeno je i čast i obaveza iskoristiti to u budućnosti, za sledeće javne akcije. Dakle, mnoga naša razmišljanja vrte se oko toga da ove kapacitete u budućnosti koristimo mnogo češće i efikasnije.

Napomena:

Objavljene su tri publikacije o tribinama "Četiri pogleda":

- Publikacija o tribinama održanim u Bosni i Hercegovini objavljena je u dnevnim listovima *Nezavisne novine* i *Oslobođenje* u aprilu 2003, a može se naći i na našoj web stranici: www.nenasilje.org/aktivnosti/cetiri_pogleda/pdf/pdf-03bh/CetiriPogleda-03BH-dodatak.pdf
- Publikacija o tribinama održanim u Srbiji objavljena je u dnevnom listu *Danas* u novembru 2003, www.nenasilje.org/aktivnosti/cetiri_pogleda/pdf/pdf-03scg/DANAS-CetiriPogleda.pdf
- Publikacija o tribinama održanim u Crnoj Gori objavljena je u dnevnim listovima *Dan* i *Pobjeda*, www.nenasilje.org/aktivnosti/cetiri_pogleda/pdf/pdf-03scg/CetiriPogleda-CG.pdf

3. OSTALE AKTIVNOSTI

3.1. Promocija edicije knjga "Ljudi u ratu"

*Organizator: Dokumentacioni centar Ratovi 1991-99
Beograd, 16.01.2004.god, Medija centar*

Dokumentacioni centar *ratovi 1991-99*(DCR) iz Beograda organizovao je promociju svoje edicije knjiga "Ljudi u ratu" povodom izdavanja prve dve knjige (od predviđenih 20) iz ove edicije u okviru projekta *Usmena istorija ratova 1991-1999*. koje nose naslove "Ratovanja" i "Sudbine civila". Knjige sadrže transkriptovane intervjuje koje su vodile/i saradnice/ci DCR s neposrednim i posrednim učesnicima ratova koji su se dešavali u prethodnoj deceniji kao i onoga što im je prethodilo i onoga što je iz njih proizašlo. Osobe koje su intervjuisane u okviru ove "neformalne istorije", kako je nazvana na promociji, nisu samo bivši učesnici ratova već i izbegle osobe, civili, stranci/kinje, aktivistkinje i aktivisti. Težnja je da se nasuprot ekstremnim iskustvima koja su prisutna i "interesantnija" javnosti akcentuju iskustva običnih ljudi koji su kroz ove događaje prolazili. Citat iz poziva na konferenciju jasno ističe razloge nastanka ovog projekta: *"Usmene istorije nisu istoriografija, ali su važan istoriografski i ne samo istoriografski izvor. One prenose ono čega u zvaničnoj istoriografiji, po pravilu, nema: beskrajno važne detalje, atmosferu, mikrokontekst, kao lično sećanje na nadličnu situaciju, one govore o prošlosti svojim sadašnjim jezikom"*.

Ova edicija daje veliki doprinos otvaranju procesa suočavanja s prošlošću i to na vrlo individualnom nivou kako kod intervjuisanih tako i kod čitalaca i čitateljki.

Na promociji su učestvovali/e Drinka Gojković (iz DCR), Nenad Vukosavljević (iz CNA), Milica Mihajlović (iz Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu) i Nebojša Petrović (sa Filozofskog fakulteta u Beogradu).

Za više informacija kontaktirajte DCR, <http://www.dcr.org.yu/>

e-mail: office@dcr.org.yu

Zadovoljstvo nam je da napomenemo da će jedan broj učesnika-ca našeg programa *Trening za trenere-ice* saradivati sa DCR na narednim izdanjima ove edicije, prikupljajući *usmene istorije* ljudi iz svoje okoline.

3.2. Konferencija «Društvo bez vojnika? Militarizam i alternative»

*Organizator: Žene u crnom, Beograd
Beograd, 14-15.02.2004.*

Na dvodnevnoj konferenciji «Društvo bez vojnika? Militarizam i alternative» održanoj u Centru za kulturnu dekontaminaciju učestvovao je i jedan član CNA tima (Milan Colić Humljan). Konferenciju je organizovala Mreža za prigovor savesti - jedna od grupa koje funkcionišu u okviru organizacije Žene u crnom iz Beograda. Konferencija se sastojala iz tri panel diskusije: PRIGOVOR SAVESTI: JUČE, DANAS, SUTRA; DA LI SE ORUŽJEM POSTIŽE MIR?; PATRIJARHAT, VOJSKA, DISKRIMINACIJA. Nakon svakog predviđenog izlaganja gostiju postojao je prostor za diskusiju sa prisutnima.

Sva tri panela bila su veoma dobro posećena i praćena dinamičnim razgovorima učesnika/ca i gostiju/gošći. Počev od prvog razgovora o zakonu o prigovoru savesti i njegovoj primeni, pa sve

do kraja konferencije čulo se dosta analiza trenutnog stanja i mogućnosti za poboljšanja. S obzirom da je većina učesnika/ca imala iza sebe aktivističku pozadinu moglo se čuti dosta iskustava samog rada na terenu i šta je urađeno, kao i poteškoća s kojima su se susretali. Bilo je i različitih viđenja i kritika nekih od iznesenih stavova što je dodatno obogatilo sadržaj samih diskusija.

Jako je važno da je organizovana ova konferencija, ali i da se redovno dešavaju ovakvi sastanci ljudi koji rade na pitanjima antimilitarizma i alternativama militantnim društvenim konstrukcijama koje umnogome prožimaju našu svakodnevnicu i imaju jako veliki uticaj na društvene odnose kako na lokalnom tako i na globalnijem regionalnom nivou. Razgradnja tih učvršćenih militantnih doktrina, kritika njihovih postulata i oslonaca svakako je jako važan segment u radu na pre svega demilitarizaciji regiona, deeskalaciji ksenofobije, negiranju jednodobnosti patrijarhata ali i na izgradnji regionalne komunikacije i izgradnji trajnog mira kao vrednosti za koju se zalažemo.

Dosta stvari koje su se na ovoj konferenciji mogle čuti veoma je važno javno izneti i zagovarati. Govorilo se o tome da «mirovne trupe» ne mogu doneti mir; da mir nije samo stanje nerata; da se koncept sigurnosti mora graditi na osnovu dobre komunikacije, a ne na vojnoj doktrini i daljim naoružavanjem; da ulazak u NATO ne znači sigurnost; da postoji jasna relacija između vojske, države, patrijarhata i nasilja...

Ovaj sastanak/konferencija daje važan doprinos pokušajima da se ljudi, koji se povremeno i razučeno bave ovim važnim pitanjima, upoznaju, razmene iskustva i osnaže za dalji rad. Takođe, ona daje važan doprinos pokušajima neformalnog umrežavanja ljudi/organizacija na osnovu vrednosti za koje se zalažemo i potreba koje imamo, a ne na osnovu želja donatora ili «da bi se lakše došlo do novca». Skromnost u organizovanju konferencije od strane organizatora/ki (bez projektora, lap topova i video linkova) dodatno daje osećaj osnaženosti na kraju.

Za više informacija i materijale o konferenciji obratite se «Ženama u Crnom» Beograd stasazen@eunet.yu, www.wib-zeneucrnombelgrade.org

3.3. Regionalni seminar «Dokumentacija, istina, odgovornost: Stvaranje uslova za suočavanje sa prošlošću u bivšoj Jugoslaviji»

*Organizator: Fond za humanitarno pravo
Vukovar, Hrvatska 20-21.02.2004.*

U prostorijama Vukovarskog instituta za mirovna istraživanja i obrazovanje održan je 20. i 21. februara regionalni seminar «Dokumentacija, istina, odgovornost: Stvaranje uslova za suočavanje sa prošlošću u bivšoj Jugoslaviji». Organizator seminara bio je Fond za humanitarno pravo (FHP). Na poziv FHP na sastanku je učestvovao i jedan član CNA tima (Milan Colić Humljan).

Seminar je zamišljen kao nastavak procesa rada na umrežavanju ljudi sa teritorije bivše SFRJ i uspostavi saradnje na izradi centralne baze podataka o ratnim zločinima u ratovima koji su se dešavali u prethodnoj deceniji. Kako je predstavljeno krajnji produkt tog rada trebalo bi da bude stvaranje Centra za dokumentaciju i istraživanje čija bi baza podataka (najverovatnije internet baza) bila dostupna svima koji imaju potrebu za tim podacima. Organizacije koje su direktno uključene u proces uspostavljanja ovakvog centra su: FHP, Centar za mirovne studije (Zagreb), Centar za mir, nenasilje i ljudska prava (Osijek), Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima (Sarajevo) i druge. Pre ovog održan je međunarodni seminar na

temu suočavanja s prošlošću u Budimpešti koji je bio fokusiran na prikupljanju iskustava iz sveta u radu na ovom polju. Deo učesnika ovog sastanka bio je i na tom sastanku.

Nakon prezentacije rada većine organizacija i analize lokalnih prilika u pojedinačnim državama prešlo se na razgovore o samoj izradi baze podataka i načinima njenog formiranja. Organizacije koje bi bile nosioci procesa uspostavljanja centra za dokumentaciju imale su potrebu za konkretnim dogovorima, tehničkim i logističkim, dok ostali pozvani u tim dogovorima nisu mogli naći svoju ulogu.

Ovaj seminar svakako jeste važan za pravljenje daljeg koraka u procesu suočavanja s prošlošću u našim društvima, i njegova posebna vrednost je u tome što je bio regionalnog karaktera. No, ukoliko se želelo prisustvo organizacija koje ne rade direktno na ratnim zločinima da bi dale svoje viđenje predloženog projekta i uopšte bile obaveštene o njemu, čini nam se da bi naše prisustvo imalo više smisla da se našlo vreme za tu vrstu diskusije na samom početku seminara. Ovako nam je ostalo otvoreno pitanje zašto smo bili pozvani da učestvujemo i kakvo je očekivanje postojalo od nas.

Za više informacija i izveštaje sa seminara obratite se Fondu za humanitarno pravo www.hlc.org.yu , office@hlc.org.yu

4. PRILOG

Stanje se normalizuje?!

Tekst aktivistkinja i aktivista CNA objavljen u dnevnom listu «Danas» (24.03.2004) pod nazivom «Gutanje govora mržnje»

Prošlo je skoro nedelju dana otkako je jezivi talas nasilja zahvatio Kosovo, a zatim i Beograd, Niš, Novi Sad i druge gradove u Srbiji, a tenzije su porasle i u BiH, Makedoniji... Teško da je iko ostao ravnodušan nad prizorima rušenja i paljenja kuća, crkava i džamija i svakavim oblicima nasilja koje su demonstrirali akteri svih dešavanja.

Još jednom smo se, suočeni sa katastrofom, suočili i sa neprijatnim osećajem bespomoćnosti, sa stanjem kada je nekakva reakcija neophodna i preko potrebna, a prostor za nju krajnje sužen.

Apeli da se nasilje zaustavi, osude sramotnog divljanja po ulicama naših gradova i osude izivljanja nad srpskom manjinom na Kosovu, izrazi neslaganja, straha, zgražanja nad eskalacijom sukoba, želja da se u opštoj egzaltaciji i govoru mržnje čuju i neki drugi glasovi, da se ponude i neke drugačije mogućnosti... to je otprilike sve što se može učiniti u trenutku kada ljudi već ginu, verski objekti gore, a ogroman broj ljudi oseća bazičnu, fizičku nesigurnost tamo gde živi.

Kako kažu vesti koje sada pristižu sa Kosova stanje se «normalizuje». Teško je ne nasmejati se kiselo na samu pomisao o toj i takvoj «normalnosti». Nema bar deset mrtvih dnevno na Kosovu, ne gori ni jedna džamija u Srbiji, situacija je «normalna», možemo odahnuti ...

U prvi plan sada izbijaju priče o mogućim opcijama za budući status Kosova i izgleda kao da pravog konstruktivnog rešenja za ovaj vrući krompir zvani «Kosovo» nema. Albanski političari (političarke?) su ponudili univerzalni lek za sve društvene boljke - nezavisnost Kosova, a srpski premijer Koštunica je obraćajući se demonstrantima ispred zgrade vlade Srbije poručio: «Vratićemo se na Kosovo!».

Treba mnogo dobre volje i blagonaklonosti (koje, uzgred, niko od gore pomenutih jednostavno ne zaslužuje) pa da se u ponuđenim **parolama**, pardon «rešenjima», nazru barem neke od društvenih vrednosti (poštovanje ljudskih prava, život bez diskriminacije, netrpljenje nijednog oblika strukturnog, državnog nasilja, osećaj sigurnosti zasnovan na izgradnji međusobnog poverenja, a ne na trci u naoružavanju) koje bi život na Kosovu učinile dostojnim čoveka, pa bio on Srbin/Srpkinja ili Albanac/Albanka.

Važno je setiti se i da famozna demokratija kojom se gađaju mnogi ovih dana, na sreću nije neograničeno elastičan pojam, čije samo mantranje pravi čvrst alibi za činjenje nasilja i nepoštovanje osnovnih ljudskih prava.

Ne treba zaboraviti i da postoje neke bazičnije i manje silovane vrednosti i koncepcije čija neophodnost dolazi do izražaja i u ovom, ko zna kojem po redu, post-konfliktnom ili post-ratnom periodu. Umesto da svu odgovornost sada svalimo u ruke naših vrljih političara, hajmo prepoznati svoju sopstvenu odgovornost za ogroman nasilni potencijal koje naše društvo poseduje, te za frapantni nedostatak empatije i razumevanja za ono što je prepoznato kao «drugo» i neprijateljsko. Svaka čast onome/onoj koga može utešiti čuvena rečenica «Nisu ni oni mnogo bolji», ali takve izjave samo ogoljuju dubinu i nerazumevanje našeg problema i nikako nas ne amnestiraju od odgovornosti. Previše bi jednostavno (i netačno) bilo uljuljkati se u utešnu misao o tome kako se naš problem iscrpljuje u 500 (ili 5000) huligana koji, jači od policije, orgijaju po ulicama naših najvećih gradova, kao što je krajnje cinično izjaviti kako je osnovni problem Kosova u šaćici ekstremista protiv kojih su, kao, svi, ali eto... ništa se ne može s tim uraditi... Biće, naprotiv, da lavovski deo leži i u društvenoj svesti i atmosferi i «ovde» i «tamo», koja jednostavno poziva na nasilje i silu, teror nad manjinom i neprestano obeležavanje SVOJE teritorije. A biće i da je većina nas to podržala na ovaj ili onaj način - kroz oglašavanje na «Ubi, zakolji, da Šiptar ne postoji»; kroz pristajanje i gutanje govora mržnje čije obilne porcije nam se svakodnevno isporučuju u medijima, školama, na ulici; kroz baštinjenje predrasuda i krajnje ležeran i blagonaklon odnos prema njima (kao što se svakodnevno može čuti «Pa šta je tu problem ako ih zovemo Šiptari?»); kroz prihvatanje uvreženog, konzervativnog shvatanja da je očuvanje i afirmisanje sopstvenog identiteta moguće jedino kroz distanciranje i konfrontaciju sa drugačijim identitetima; kroz uljuljivanje u bajke o nebeskom narodu koji gubi u miru, a pobeđuje u ratu i tome slično; kroz nemogućnost da prepoznamo čitav spektar nasilja i diskriminacije kome su svakodnevno izloženi ljudi koji nose identitete drugačije od opšteprihvaćenog srpsko-pravoslavnog nacionalnog kanona.

Ako se samo malo vratimo unazad i prisetimo svega što se o Albancima i muslimanima govorilo i pisalo mesecima i godinama unazad, logično je da se sada malo zbunimo nad jednodušnim osudama paljenja džamija i izjavama kako se svi odreda (osim onih 500 huligana, verovatno) stidimo počinjenog nasilja. Dopustimo li sebi malo cinizma možemo se zapitati i čega se mi to *kao društvo* stidimo, da li mržnje koja postoji ili, naprotiv, toga što smo dopustili da se ta mržnja (inače «sasvim prihvatljiva») demonstrira na taj način da je ceo svet vidi?

Dok god ne prihvatimo da iz izjava tipa «Šiptari su nepismeni separatisti, prljavi i ružni, zatucani i podli, razmnožavaju se», i «Srbi su koljači, nepismeni i prosti lopovi sa agresijom u genima» lako isključuje strašno nasilje; dok god mržnju baštinimo kao deo tradicije i folkloru i dok god ne osvestimo da jedan od prioriteta našeg društva treba da bude upravo bavljenje dekontaminacijom životnih prostora od predrasuda i semena koje rađa svakakvo nasilje, neće biti dobrog rešenja za Kosovo, ali ni za BiH, Makedoniju, Crnu Goru itd. Uvek će neko biti žrtva i uvek će se iz uloge žrtve i usled osećaja ugroženosti posezati za novim i novim ciklusima nasilja ...

Odgovorni smo SVI da tražimo alternative za nasilje, da ih preispitujemo i primenjujemo; da imamo na umu da je velika većina ljudi *ipak* protiv nasilja; da ne prekidamo i tako tanke mostove međusobnog poverenja; da ih očvrsnemo i proširimo; da na sav glas upiremo prstom u nasilje oko sebe i borimo se protiv njega i da budemo svesne i svesni da stvari neće postati «normalne» dok god je osnovni kriterijum za «normalnost» odsustvo ubijanja i paljenja. Hajde da sami definišemo šta je normalno i željeno stanje društva i da se bavimo dubinskim problemima ne čekajući sledeću eskalaciju fizičkog nasilja da pišemo apele i saopštenja... Do sledeće prilike...

5. PLAN AKTIVNOSTI

CNA plan aktivnosti za 2004. godinu

Trening za trenere/ice iz nenasilne razrade konflikata 2003/04, Faze VII i VIII

Za 2004. godinu predviđene su dve poslednje faze programa *Trening za trenere/ice iz nenasilne razrade konflikata (TzT)*, koji je počeo u julu 2003. godine.

U okviru faze VII koja traje oko pet meseci učesnici/e programa uz podršku CNA tima realizovaće aktivnosti osmišljene u prethodnim fazama Programa. To je jedna od najvažnijih tačaka treninga jer za cilj, pored praktične primene svega onoga što se radilo u okviru Programa, ima i osnaživanje i umrežavanje polaznika/ca za dalji rad tj. rad na multiplikaciji što jeste jedan od naših prioriteta.

Treninzi koje će organizovati učesnici/ce biće održani sledećim redosledom i baviće se sledećim temama:

1. **19-25.3.2004.** Trening iz nenasilne razrade konflikta za prosvetne radnike/ce iz BiH,
2. **19-25.3.2004.** Izgradnja mira na ratom zahvaćenim područjima u bivšoj Jugoslaviji kroz edukaciju i osnaživanje na polju nenasilne razrade konflikata,
3. **26.3.-1.4.2004.** Trening iz nenasilne razrade konflikata na regionalnom nivou,
4. **17-22.4.2004.** Zajedno protiv diskriminacije- Za mlade iz opštine Ulcinj,
5. **25.4-01.5.2004.** Trening iz nenasilne razrade konflikta za mlade iz Makedonije,
6. **06-12.5.2004.** Trening iz nenasilne razrade konflikata za obrazovne radnike/ce iz Srbije i Makedonije.

Osma (poslednja) faza programa TzT biće održana od **21 - 25.5.2004.god.** U okviru nje predviđena je zajednička evaluacija svih faza TzT kao celine, kao i razgovor o daljim planovima polaznika/ca, gde i kakva vrsta podrške im je potrebna od CNA, a i međusobno. Deo vremena će biti posvećen i razgovoru o umrežavanju i saradnji učesnika/ca (i CNA) i nastavku rada na izgradnji mira.

Osnovni treninzi iz nenasilne razrade konflikata

U toku 2004. godine planiramo da organizujemo pet *Osnovna treninga iz nenasilne razrade konflikata*:

1. od 20.2-01.3.2004. u Tivtu, Crna Gora
2. od 16-26.4.2004. u Ulcinju, Crna Gora
3. od 09-19.7.2004.
4. od 01-11.10.2004.
5. od 19-29.11.2004.

Sastanak umrežavanja na temu «Pristupi radu na polju izgradnje mira i nenasilne razrade konflikata u regionu»

Posle decembarskog sastanka na temu «Suočavanje s prošlošću» u martu ove godine (od 05-11.03) organizovaćemo drugi od tri predviđena sastanka umrežavanja. Tema ovog sastanka biće «Pristupi radu na polju izgradnje mira i nenasilne razrade konflikata u regionu».

Učesnici/e će biti osobe koje se bave mirovnim obrazovanjem u regionu. Ovaj sastanak je predviđen kao prostor za analizu rada i različitih pristupa u oblasti nenasilne razrade konflikata i izgradnje mira na regionalnom nivou, za razgovor i razmenu. Ideja je da kroz ovaj razgovor i međusobnu refleksiju probamo da razmenimo dosadašnja iskustva, viđenja, dileme, poteškoće i uspehe, kao i da pokušamo incirati kritički osvrt na neke od dosadašnjih praksi prisutnih u našoj regiji.

Rad na suočavanju s prošlošću

Program «Suočavanje s prošlošću» na kome smo radili u prethodne dve godine nastaviće se i u 2004.godini. Posle dosad organizovanih 11 javnih tribina u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini organizovaćemo još tri javne tribine u BiH pod nazivom «Četiri pogleda; Od prošlosti OTKUD JA U RATU ka budućnosti KAKO KA TRAJNOM MIRU?» na kojima će učestvovati bivši učesnici ratova u Hrvatskoj, Srbiji i BiH. Ovaj program koji od nas zahteva veliki angažman i puno promišljanja smatramo jako bitnim za rad na izgradnji mira u regionu.

Tribine će biti organizovane u **oktobru i novembru 2004.** godine u tri grada u Bosni i Hercegovini. Tačni datumi i mesta održavanja tribina biće određeni nakon istraživanja mogućnosti od strane sarajevskog ureda CNA.

Od **18-25.6.2004.** i od **23-26.7.2004.** u okviru programa «Suočavanje s prošlošću» organizovaćemo dvodelni trening za bivše učesnike ratova (od 1990-1995) iz Srbije, Crne Gore, BiH i Hrvatske. Ovaj program (trening i follow-up sastanak) pre svega ima za cilj otvaranje komunikacije među ljudima koji su ratovali na različitim stranama, njihovo osnaživanje za rad na izgradnji mira i poticanje na saradnju, kao i pripremanje jedne grupe učesnika za učestvovanje na tribinama koje će se dešavati krajem godine u BiH.

Planirali smo da u toku ove godine uradimo i dokumentarni film s bivšim učesnicima ratova i ljudima iz njihovih okruženja. Rad na prikupljanju materijala (intervjua) započeli smo sredinom prethodne godine.

CNA veoma pozdravlja povratne informacije, sugestije,
pitanja i kritike u vezi sa ovim izvještajem i našim radom uopšte.
Vaša razmišljanja su nam od pomoći!
Hvala vam.

Zahvaljujemo se svima koji su podržali projekat KURVE Wustrow - Centar za nenasilnu akciju, finansijski ili svojim angažovanjem koje je omogućilo ovaj projekat i pomoglo da se osigura njegova primena kao i svima onima koji su bili sa nama u svojim mislima.

POSEBNO HVALA:

Berghof Stiftung & Berghof Research Institute for Creative Conflict Management
Cara Gibney

Celia McKeon

Centar za mirovne studije Zagreb

CNA ured u Sarajevu

Dnevnom listu "Danas"

Goran Božičević

Martina Fischer

Marija Stojanović

Miloš Marković

Natascha Zupan

Nina Vukosavljević

Quaker Peace and Social Witness London

Swiss Federal Department of Foreign Affairs

Danica Novaković, Drago Frančičković, Gordan Bodog, Kemal Bukvić, Lidija Zeković,
Novica Kostić, Radomir Radević, Sanja Dimitrijević,

svim učesnicima i učesnicama treninga

Helena Rill

Ivana Franović

Milan Colić Humljan

Nenad Vukosavljević

za Centar za nenasilnu akciju

u Beogradu, marta 2004.

Ovaj izveštaj može se slobodno distribuirati uz znanje izvora.